

and gender stereotypes against which recognition is guaranteed. Against this background, it is emphasized that the elimination of discrimination and the achievement of gender parity in transitive societies, including Ukraine, requires radical economic and world outlook transformations, which will lay the foundation for the formation of symbolic politics corresponding civilization requests aimed at emphasizing the value of a personality.

Keywords: *transitive societies, gender equality, gender discrimination, modernization, desacralization, secularization*

ДК 305-055.2

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ЕПОХУ ВІДРОДЖЕННЯ

І.В. ГОРДЕЄВА, аспірант* кафедри філософії
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
E-mail: gordeeva_iren@ukr.net

Анотація. *На основі аналізу теоретичної спадщини зарубіжних та вітчизняних мислителів у статті висвітлена проблематика гендерної рівності в епоху Відродження. Підкреслено, що зародження ідеї гендерної рівності цієї епохи береться до розгляду у контексті антропоцентризму і того, як людина взаємодіє зі світом. Виявлено, що епоха руйнує стереотипну модель суспільства деструктивно, натомість вона не пропонує вектори рівноправної соціальної системи, тому ієрархізм та патріархатні норми ще зберігають свої позиції. Показано, що гуманізм епохи Відродження посприяв певній, але недостатній реабілітації жіночої статі; людина (чоловік або жінка) все ж може стати рівною іншій лише тоді, коли вона свободолюбива.*

Ключові слова: *стать, гендер, гендерна рівність, культ людини, антропоцентризм, індивідуалізм, патріархат, ієрархізм, естетизм, гуманізм*

Актуальність. *Сучасна доба сповнена різноманітними суперечностями в питаннях статі та гендеру, уявленнях про гендерну рівність та нерівність. Гендерні питання останнім часом набувають світового значення, про що свідчать безкінечні дискусії навколо цієї проблеми, про які дізнається і на які гострореагує уся світова громадськість. Епоха Відродження та її основні концепти – антропоцентризм, індивідуалізм, гуманізм, свободолюбивість та формування ідеї соціальної рівності дозволяє нам звертатись до цих концептів сьогодні та виявляти їх*

* Науковий керівник – доктор філософських наук, професор С. В. Сторожук

незалежно від статі. Тому комплексне дослідження історико-філософських тенденцій цієї доби є необхідною умовою для того, щоб краще розуміти проблему гендерної рівності в цілому і особливо у питаннях, які торкаються культу особистості з її багатограними можливостями росту та розвитку; свободи, яку людина (як чоловік так і жінка) може собі дозволити без утисків суспільства у соціокультурному вимірі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема обраної теми статті знайшла своє відображення у працях таких сучасних авторів як В. Агеева [7], О. Власова [2], Н. Бондаренко [4], О. Пушонкова [6], З. Шевченко [6], О. Кісь [5], Л. Гентош [5] та ін.. В публікаціях цих авторів проблему гендерної рівності проаналізовано в історико-філософському ключі. Зокрема О. Кісь та Л. Гентош розглядають гендерний підхід через історію, суспільство та культуру. Пушонкова О. акцентує, головним чином, увагу на гендерних відносинах через архетип, стереотип та ідентичність. Сімона де Бовуар у своїй книзі «Друга стать» (Том I) [7] теж порушує питання гендерної рівності з позиції феміністки, дає майже вичерпний історико-філософський аналіз становища жінок доби Відродження, вказуючи на переваги та недоліки, що породжує епоха в тогочасному суспільстві. Дану проблему також порушували у своїй творчості такі автори як Ізотта Ногарола («Про рівний або нерівний гріх Адама і Єви») [12], Христина Пізанська («Книга про Град Жіночий») [14], Корнелій Агріппа Неттесгеймський («Декламація про благородство і перевагу жіночої статі над чоловічою») [10], Генріх Крамер та Якоб Шпренгер («Молот Відьом») [9], Томас Мор («Утопія») [13], Томмазо Кампанелла («Місто сонця») [8] та ін..

Мета статті полягає у комплексному дослідженні проблеми гендерної рівності в історико-філософському вимірі в епоху Відродження та дослідженні з'яви ідеї гендерної рівності та феміністських ідей через культ людини в ключі цієї епохи.

Результати дослідження та їх обговорення. Офіційний статус жінки лишався майже незмінним з початку XV до XIX століття, але становище представниць привілейованих класів урізноманітнювалося. Італійський Ренесанс – епоха індивідуалізму – виявився сприятливим для розквіту всіх задатків особистості незалежно від статі. В цей час зустрічаємо жінок, які стали могутніми суверенами, як от Жанна Арагонська, Жанна Неаполітанська, Ізабелла д'Есте [7]. Інші спокусилися сповненою пригод долею кондотьєра й разом із чоловіками взяли до рук зброю: так, дружина Джираломо Ріаріо билася за свободу Форлі; Іполіта Фіораменті командувала військами герцога Міланського й під час облоги Павії вивела на фортечний вал вельможних дам. Італійки уславилися своїми талантами на терені культури. Серед них Ізотта Ногарола, Вероніка Гамбара, Гаспара Стампара, Віторія Колона, подруга Мікеланджело та Лукреція Торнабуоні, матір Лоренцо і Джуліо Медічі, котра зокрема склала гімни на честь Іоанна Хрестителя та Богоматері [7]. Зокрема Ізотта Ногарола, ренесансна письменниця та інтелектуалка, гуманістка, авторка праці «Про рівний або нерівний гріх Адама і Єви»; перебувала в листуванні з багатьма гуманістами, писала латинські вірші й промови; виступала за права жінок,

переважно право на освіту. Пристрасно любила вчитися і провела більшу частину свого життя на самоті, постійно займаючись науками [12].

Доволі поширеною є точка зору, що зв'язує витoki фемінізму з культом людини в епоху Відродження та навіть пізнього Середньовіччя. Показовою є поява жінок-філософів, які вступають у боротьбу проти жінко-ненависництва. [6]. У зв'язку з цим зазвичай згадуються імена перших італійських жінок-письменниць: Лаури Черете, Кассандри Феделе і, особливо, венеціанки за народженням, що жила і творила у Франції, Христини Пізанської, авторки «Книги про Град Жіночий» 1405 року, книги, революційної для свого часу [14]. Вона описала в ній ідеальне місто-притулок усіх гідних жінок, які відчувають гніт по відношенню до них оточуючих чоловіків і суспільства. Сьогодні її погляди відносять до протофемінізму [6].

На початку XVI ст. серед захисників прав жінок опинився звинувачений в єретицтві німецький філософ Корнелій Агриппа Неттесгеймський, автор трактату «Декламація про благородство і перевагу жіночої статі над чоловічою». Свою роботу він присвятив «божественній Маргариті, найяснішій і Все милостивій принцесі» [1]. У трактаті, приводячи цитати з Біблії, отців церкви і філософів, Корнелій захоплено прославляв жіночу статі і стверджував, що природні задатки жінки анітрохи не менш досконалі, ніж чоловічі, просто вони – інші. Фактично, серед інших досягнень цього дослідника можна відзначити і ще одне – він був одним з перших ідеологів фемінізму [10].

Серед визначних жінок переважали куртизанки; свобода моралі поєднувалася в них із свободою духу, а професія забезпечувала економічну незалежність. Багато хто з куртизанок викликав у чоловіків шанобливий захват. Вони протегували мистецтвам, цікавилися літературою, філософією, нерідко самі писали або малювали: Ізабелла де Луна, Катаріна ді Сан Чельсо, Імперія, котра була поетесою й музиканткою, відродили традиції Аспазії і Фрінії [7]. Однак для багатьох свобода ототожнювалася лише з розбещеністю: оргії та злочини вельможних дам і куртизанок стали легендарними. У добу Відродження з'являються дійові, рішучі, підприємливі особи, але й антиподи «високим» героїням – спокусниці, шахрайки, повії [6].

Упродовж наступних століть розбещеність лишається головним виявом свободи між жінками, чиє суспільне становище або статки давали змогу зневажати узвичаєну мораль: остання анітрохи не пом'якшилася, коли порівнювати із середніми віками. Щодо позитивних прикладів, то їх ще дуже мало. Королеви, звісно, належать до привілейованих осіб. Катерина Медічі, Єлизавета Англійська, Ізабелла Католицька – видатні державні діячки. Ще кілька глибоко шанованих постатей святих. Дивовижна доля святої Терези Авільської співзвучна долі святої Катерини [7]. Віра в Бога зміцнила її сили; бездоганно добродісна черниця здобула підтримку своїх духівників і всього християнського світу: виборола можливість діяти. Відтак вона засновує монастирі й керує ними. Мандрує, започатковує нововведення, наполягає на своєму з чоловічою відвагою. Суспільство не стає їй на заваді. Вона може й писати, духівники навіть спонукають її до

цього. Тереза з Авіли блискуче довела, що жінка здатна піднятися так само високо, як чоловік, коли їй надають рівні з чоловіком можливості.

Але насправді шанси вельми нерівні. У XVI столітті жінки ще мало освічені. Анна Бретонська збирає при дворі, де колись панували самі чоловіки, вельможних дам. Вона намагається сформувати почет із благородних дівиць, але, на жаль, дбає про їхні манери більше, ніж про загальну культуру. Серед жінок, які пізніше прославилися своїм розумом, інтелектуальним впливом, своєю творчістю, здебільшого вельможні дами: герцогиня де Ретц, мадам де Ліньєроль, герцогиня Роанська та її дочка Анна. І, звичайно, найславетніші – королева Марго й Маргарита Наваррська. Ще – Перета де Гійє і куртизанка Луїза Ляббе (принаймні вона поводитись аж надто вільно) [7].

Поряд із вельможними дамами, котрі уникли обмежень буржуазної моралі, з'являється зовсім нова постать: актриса. 1545 року вперше помічено присутність жінки на сцені; 1592-го відомий лише один такий випадок; на початку XVII століття переважна більшість жінок, які грали на сцені, були дружинами акторів; потім вони набувають самостійність як у своїй професійній діяльності, так і в особистому житті [7].

Епоха Відродження принесла Європі революційні зміни в культурному обличчі і в суспільній свідомості. Ренесансний гуманізм став об'єктивною передумовою для виникнення ідеї жіночої рівноправності. В епоху Відродження культ людини сприяв зародженню феміністських ідей [3].

Видатні гуманісти того часу виявляли велику повагу до жінки, її розуму і духовного світу. Вони до певної міри сприяли реабілітації жіночої статі [6]. Це підтверджується присвяченням жінці ряду творів раннього Відродження Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарки, Джованні Боккаччо, ряду прекрасних образів жінок у видатних творіннях Леонардо да Вінчі, Сандро Боттічеллі, Рафаеля Санті, Мікеланджело Буонаротті, залученням жінок до обговорення наукових і літературних тем, а також їх участю в гуманістичному русі, зокрема, в боротьбі за жіночу освіту (Сфорца). Прототипами образів Мадонн Леонардо да Вінчі, Рафаеля Санті ставали звичайні жінки [6]. Щодо поезії Данте, то вона «зіграла велику роль в оформленні ренесансного гуманізму і в розгортанні європейської культурної традиції в цілому, надавши значний вплив не тільки на поетико-художню, а й на філософську сфери культури (від лірики Петрарки і поетів Плеяди до софіології В. С. Соловйова)» [11]. Звичайно, коло освічених жінок того часу було надто обмежене. Ідеї були далекі від утілення їх у життя. Суспільний статус жінки залишався послідовно підлеглим. Навіть представниць знаті і коронованих персон, наділених певним статусом у суспільстві, сприймали тільки в контексті умовностей, що перетворювали жінок у безособистісних носіїв цього статусу. Але ідеї, що зародилися в епоху Відродження, жили і знаходили свій відгук у наступних поколіннях європейської інтелігенції, особливо серед інтелігенції освітньої епохи XVII–XVIII століть [2]. На жаль, бачимо лише зародження, початок, ідею гендерної рівності, а не її реалізацію в умовах тогочасного суспільства.

В добу Відродження жінки втратили свої права. «Злочинною» була роль капіталізму, який сформував новий суспільний устрій, відкинувши жінок у сферу домашнього господарства і, більше того, позбавивши їх панівної ролі в культурному житті. До того ж, позаяк світська освіта в ренесансному суспільстві набувала все більшого поширення, наставники, які раніше готували юнаків виключно для церковної кар'єри, згодом стали навчати й мирян. Тож педагоги-чоловіки усе більше формували світогляд не лише інших чоловіків, але й, опосередковано, жінок. В умовах всезростаючих обмежень свободи пересування й вибору, змін стосунків між статями і впливу встановленої чоловіками системи вартостей, прищепленої через освіту, жінки доби Відродження опинились у незвичних для них підпорядкованих ролях. З часом вони перетворились на пасивних «інших» [5].

Нове розмежування особистого і суспільного життя стало цілком відчутним, оскільки держава по-новому організувала ренесансне суспільство. Разом з цим, розмежуванням почали виявлятися зовсім нові стосунки між статями, зокрема у середовищі аристократії Ренесансу. Шляхетних жінок неухильно усували також від публічних, економічних, політичних і культурних справ. І хоча вони не поринули до останку в приватну царину сім'ї і домашніх інтересів, як їхні сестри в патріархальних буржуазних колах, втрата громадського впливу спричинила нові обмеження у їх особистому та соціальному житті. Ренесансний ідеал любові й поведінки (ближчий до класичного, античного, ніж до середньовічного), цей майже цілковито чоловічий витвір, втілював нову ідею підпорядкування жінок інтересам їхніх чоловіків та родичів чоловічої статі і виправдовував усунення жінок від владних позицій, які буцімто «не личать дамі», та й від незалежності в інтимних справах. Увесь подальший розвиток ренесансної Італії, її протокапіталістична економіка, її держави, її гуманістична культура, здається, випереджали одне одного, тільки щоб перетворити шляхетну жінку на естетичний об'єкт: декоративний, цнотливий і подвійно залежний – і від чоловіка, і від володаря [5].

В добу Відродження відбувається зміна певних ментальних установок (а саме певних закорієних засад про людину, про природу, працю, любов, родину та тілесність) [4]. В цей самий час відбувається переоцінка впливу і ролі жінки і як наслідок цього виникає поклоніння жіночій красі.

В цей час сама жінка намагається ще більше підкреслити свою зовнішню красу, використовує косметику, яскраві модні туалети. Але цікавість викликають не прикраси, не одяг, а саме жіноче тіло. В епоху Ренесансу культом стає фізична краса, а про духовні якості згадують лише в останню чергу. Головну роль відіграє тілесність, гарне тіло, форми, які змальовуються в усіх деталях з голови до ніг. Тілесна краса виставляється на показ, як найголовніший скарб. Внутрішній світ та духовна краса нівелюються і стають другорядними. Влада жінки над захопленим її красою чоловіком стає неосяжною, чоловіки здатні на все заради бажаного.

Активізація цікавості до тілесності, доступність до «жіночих будинків», нівелювання жіночої краси та обернення краси у сферу легкої наживи,

невдоволення широких мас та поширення епідемії через проституцію впливають не зміну поглядів на світ та ставлення до жінки. Трактат «Молот Відьом» Генріха Крамера та Якоба Шпренгера, як жорстока розправа з привабливими жінками і гоніння та підозра у відьомстві усіх привабливих жінок. «Молот Відьом», книга, яка складається з трьох частин, де детально розписано, як визначити відьму та стратити. Все це і визначило місце жінки в суспільстві. Події, якими була пройнята доба Відродження знайшли свій відгук у літературі, а саме в образі жінки цієї доби. Перед читачем поставало два типи героїнь: добродісна та порядна, зазвичай монахиня чи дружина, яку чоловік зраджував, відвідуючи «будинки розпусти» та повна її протилежність – розпусниця, яка розважалася з чоловіками [9].

Отже, історичні події, які відбуваються у добу Відродження впливають на переосмислення усталених цінностей, поняття родина, кохання, тілесність, краса. Все це призводить до прискіпливого та детального інтересу до жінки, але не як до особистості, а як до сексуального об'єкту. Всі ці події виливаються у появу нових образів та героїнь у літературних творах, а також закріплюють місце жінки в суспільстві, обмежуючи її цими образами [4].

По-різному оцінена жінка у поглядах письменників-чоловіків, філософів-моралістів, теологів. Так, французький комедіограф Мольєр не був ворогом жінок: він завзято нападає на шлюб із примусу, вимагаючи для молоді дівчини свободи почуттів, а для заміжньої жінки – поваги й незалежності. Навпаки, Босює в своїх проповідях анітрохи їх не жалів. Перша жінка, повчав він, була лише «часточкою Адама й відповідно стільки ж дістала розуму». Сатира Буало проти жінок викликала палке обурення. Прадон, Реньяр, Перро, Ля Брюйєр, Сен-Евремон висловлювалися на користь жінок [7].

В епоху Відродження слід відзначити ставлення до міжстатевих стосунків утопістів Томас Мора і Томмазо Кампанелла. Томас Мор у своїй ідеальній державі не ділив заняття на «чоловічі» та «жіночі» [13]. Жінки можуть займатися наукою, мистецтвом, суспільною та релігійною діяльністю (як священики), служити в армії (щоправда тільки разом з чоловіками). На вищих посадах можуть перебувати і чоловіки, і жінки. Томас Мор розглядав проблеми, які й сьогодні не втратили своєї актуальності: рівність статей, рівність здібностей чоловіків та жінок, а також лідерські здатності, проблеми гендерних відносин. Томмазо Кампанелла у «Місті сонця» змалював ідеальне місце, в якому освіта чоловіків та жінок не відрізняється, не відрізняється й їхній одяг [8]. Однак заняття в них дещо різні: чоловіки займаються важливою фізичною роботою, а жінки народжують дітей. Але сім'ї немає. Томмазо Кампанелла висловив ідею про рівності здібностей статей, вказав на вплив подібності в одязі, на подібність характеристик особистості та поведінки та жорстко регламентував гендерні ролі [8]. Щоправда слід визнати, що це лише утопічні ідеалістичні ідеї пізнього Відродження, твори, які не мають жодного стосунку до тогочасних реалій.

Висновки. Отже, показано, що епоха Відродження хоч і закладає основи наступного періоду свободолюбивих людей, але не пропонує нового, тобто загалом відсутня позитивна програма розвитку суспільства. Виявлено, що навіть у поглядах на божественне – людина (а загалом чоловік, а не жінка) розглядається як напівбог, як титан, що приречений на творення, але куди призведе це творення людина точно не знає. Хоча в добу Відродження є спроби руйнації стереотипів минулої доби, проте, нерівність як така не зникає, натомість патріархатні норми тільки посилюють свої позиції у суспільстві, ієрархізм нікуди не зникає, самовизначається лише чоловік, жінка на самовизначення ще права не має. Природна нерівність закладена насінням попередніх епох. Проте показано, що людина таки може бути рівною з іншими лише в тому випадку, якщо вона свободолюбива, проникнена потягом до свободи та незалежності, як, наприклад, у свободолюбивих італійських державах. Але для цього необхідно мати неабияку сміливість, основу на певних знаннях, переконаннях та досвіді, відмінних від масового.

Таким чином, епоха Відродження пропонує нам серединну ситуацію розвитку суспільства. Це перехідна епоха, яка руйнує стереотипи суспільства, але руйнує їх деструктивно, натомість не пропонує нової системи розвитку рівноправного суспільства, в якому б однаково комфортно почувалися як чоловіки, так і жінки.

References

1. Alchemical dictionary Academy of Alchemy & Hermetic Philosophy. Henry Cornelius Agrippa. Available at: <http://hermetism.narod.ru/index/0-66>
2. Bondarenko, N. O. (2011). Istorychni aspekty rozvytku vchen pro prava zhinok [Historical aspects of the development of the doctrine of women's rights] Forum of law, 2, 87–96.
3. Vlasova, O.P. (2008). Problema hendernoi rivnosti u zakhidnoievropeiskii filosofii (istoryko-filosofskyi analiz) [The problem of gender equality in Western philosophy (historical and philosophical analysis)], Dnipropetrovsk, 15.
4. Kharchenko, Y. Gender stereotypes of the Renaissance. Available at: <https://www.slideshare.net/Juliakh89/ss-22851458>
5. Hentosh, L., Kis, O. (2003). Gendernyi pidkhid: istoriia, kultura, suspilstvo [Gender Approach: History, Culture, Society], Lviv: VNTL-Classic, 252.
6. Pushonkova, O. A., Shevchenko, Z. V. (2016). Genderni vidnosyny: arkhety, stereotyp, identychnist [Gender relations: archetype, stereotype, identity], Cherkasy: publisher Chabanenko Y., 202.
7. Druha stat (2017). [The Second Sex] v 2 t. Tom I., Kyiv: Osnovy, 368.
8. Campanella T. The City of the Sun. Available at: <http://www.lib.ru/INOOLD/KAMPANELLA/suntown.txt>
9. Kramer, H., Shprenher, Y. (1932). Molot vedm. [Hammer Witch] Moskow, 351.
10. Lit World. Digital library. Nettesheim Heinrich Cornelius Agrippa. Speech on the dignity and superiority of the female sex. Available at: <https://www.litmir.me/br/?b=185205>
11. Hrytsanov, A. A. (1999). Noveishyi fylosofskyi slovar [The newest philosophical dictionary], Mynsk: Knyzhnyi Dom, 1280.

12. Riabova, T. B. (1999). Zhenshchyna v ystoryy zapadnoevropeiskoho srednevekovia. Trudy Yzotty Noharola. [A woman in the history of the Western European Middle Ages. Proceedings of Nogarol's Isot.]. Yvanovo Ivanovo: Juno, 212.

13. Mor, T., Campanella, T. (1988). Utopiia. Misto Sontsia. [Utopia. City of the Sun.], Kiev: Dnipro, 16-114.

14. Christine de Pisan. The City of Ladies Stock "Middle Age", 1986, 1st edition: 1405. Available at: <http://expositions.bnf.fr/utopie/cabinets/extra/antho/moyenage/3.htm>

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В ЭПОХУ ВОЗРОЖДЕНИЯ

И. В. Гордеева

Аннотация. На основе анализа теоретического наследия зарубежных и отечественных мыслителей в статье освещена проблематика гендерного равенства в эпоху Возрождения. Подчеркнуто, что зарождение идеи гендерного равенства этой эпохи принимается к рассмотрению в контексте антропоцентризма и того как человек взаимодействует с миром. Выявлено, что эпоха разрушает стереотипную модель общества деструктивно, зато она не предлагает векторы равноправной социальной системы, поэтому иерархия и патриархатные нормы еще сохраняют свои позиции. Показано, что гуманизм эпохи Возрождения способствовал определенной, но недостаточной реабилитации женского пола; человек (мужчина или женщина) все же может стать равным другому только тогда, когда он свободолюбив.

Ключевые слова: пол, гендер, гендерное равенство, культ человека, антропоцентризм, индивидуализм, патриархат, иерархия, эстетизм, гуманизм

THE PROBLEM OF GENDER EQUALITY IN THE RENAISSANCE

I Hordieieva

Abstract. Based on the analysis of the theoretical heritage of foreign and domestic thinkers, the article covers the problems of gender equality in the Renaissance. It is emphasized that the origin of the idea of gender equality of this epoch is accepted for consideration in the context of anthropocentrism and how a person interacts with the world. It is revealed that the era destroys the stereotyped model of society destructively, but it does not offer vectors for an equitable social system, therefore hierarchy and patriarchal norms still retain their positions. It is shown that the humanism of the Renaissance contributed to a certain, but insufficient, rehabilitation of the female sex; a man (a man or a woman) can still become equal to another only when he is freedom-loving.

Keywords: sex, gender, gender equality, human cult, anthropocentrism, individualism, patriarchy, hierarchy, aestheticism, humanism